

Wielebski, T. / Tutak, M.J.

Działalność duszpasterska a badania religijności na przykładzie Diecezji Warszawsko-Praskiej

Warszawskie Studia Pastoralne 14, 69-112

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. T. WIELEBSKI*
M. J. TUTAK

**DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKA A BADANIA
RELIGIJNOŚCI NA PRZYKŁADZIE
DIECEZJI WARSZAWSKO-PRAKIEJ**

*PASTORAL ACTIVITY AND THE RESEARCH ON THE
RELIGIOUSNESS ON THE EXAMPLE OF
THE ROMAN DIOCESE OF WARSZAWA-PRAGA*

1. WSTĘP

Zachodzące po 1989 roku przemiany polityczno-społeczne i kulturowe stawiają Kościół w Polsce wobec szeregu wyzwań. Musi on uczyć się nowych form działania w skomplikowanej

* Ks. Tomasz Wielebski – doktor teologii pastoralnej; kierownik Sekcji Teologii Pastoralnej Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie oraz wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Warszawsko-Praskiej; zajmuje się problematyką duszpasterstwa chorych i hospicyjnego, świętowania niedzieli oraz współpracy teologii pastoralnej z innymi dziedzinami naukowymi. Kontakt: t.wielebski@wp.pl.

Mateusz Jakub Tutak (rocznik 1980) jest magistrem socjologii i teologii, z której obecnie przygotowuje pracę doktorską w Sekcji Teologii Pastoralnej Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie. Ukończył także pedagogikę

rzeczywistości warunkującej tworzenie się, mającego dostęp do wielości propozycji na rynku idei, społeczeństwa pluralistycznego. Aby budować dostosowany do zmieniającej się szybko rzeczywistości i odpowiadający na wezwania współczesności model działalności duszpasterskiej, potrzeba najpierw postawić odpowiednią diagnozę istniejącej sytuacji. Nie może być ona cząstkowa i subiektywna – powinna to być pogłębiona diagnoza naukowa, uwzględniająca szeroki kontekst zachodzących zmian. Pomocą w tego typu diagnozie służą badania socjologiczne, do których przeprowadzenia i następnego wykorzystania w duszpasterstwie wzywa nauczanie II Soboru Watykańskiego¹ oraz dokumentów posoborowych².

Realizując wskazania Magisterium, biskupi poszczególnych polskich diecezji zlecają Ośrodkowi Sondaży Społecznych OPINIA Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC przeprowadzenie badań postaw społeczno-religijnych ich mieszkańców³. W 2010 roku przeprowadzono badania

resocjalizacyjną na studiach podyplomowych w Pedagogium Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie. Jest wychowawcą w Bursie Salezjańskiej w Warszawie oraz nadzwyczajnym szafarzem komunii świętej w archidiecezji łódzkiej. W pracy naukowej podejmuje zagadnienia związane z wykorzystaniem badań socjologicznych w teologii pastoralnej. Zajmuje się przede wszystkim tematyką młodzieży, jej wychowaniem oraz religijnością. Kontakt: matitux@gmail.com.

¹ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, 62 (dalej KDK); Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele, 16-17 (dalej DB).

² Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* bł. Jana Pawła II, 5 (dalej FC); Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* bł. Jana Pawła II, 52 (dalej PDV); Dyrektorium Kongregacji ds. biskupów *Apostolorum successores*, 165 (dalej AS).

³ Do tej pory takie badania zostały przeprowadzone w 17 diecezjach. Należy wyrazić nadzieję, że zostaną one przeprowadzone we wszystkich polskich diecezjach, co pozwoli na stworzenie mapy socjograficznej polskiego katolicyzmu i zaproponowanie perspektywicznych działań duszpasterskich.

w Diecezji Warszawsko-Praskiej. Ich owocem będzie publikacja zawierająca nie tylko szczegółową analizę zebranego materiału empirycznego, ale także przygotowany na polecenie ordynariusza diecezji arcybiskupa Henryka Hosera SAC rozdział zawierający wnioski i postulaty pastoralne⁴. Stanowi to całkowite *novum* w odniesieniu do opublikowanych wcześniej pozycji, w których brakuje całościowego i syntetycznego ujęcia wyników badań i wyprowadzenia kierunkowych propozycji działań duszpasterskich.

Przygotowane przez autorów opracowanie jest przykładem ukazującym praktyczną realizację nauczania bł. Jana Pawła II, który definiując istotę teologii pastoralnej jako naukowej refleksji *o codziennym wzrastaniu Kościoła w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii*, zwraca uwagę na konieczność ewangelicznego rozeznawania *sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska* (PDV 57). Teologia pastoralna nie pozostaje jedynie na etapie naukowego odczytania i opisania *kairos*, ale za pomocą teologiczno-socjologicznej analizy konkretnej sytuacji Kościoła zmierza do wypracowania aktualnych modeli teologicznych oraz imperatywów i programów działania według których będzie on wypełniał misję pośrednictwa zbawczego, aktualizując swoją istotę⁵.

Nie sposób ująć w całościowy i wyczerpujący sposób wszystkich aspektów podejmowanych zagadnień. Autorzy postanowili więc skupić się tylko na wybranych zagadnieniach, proponując podjęcie pewnych działań na różnych poziomach życia Kościoła. Najwięcej uwagi poświęcają działaniom podej-

⁴ Niniejszy artykuł jest poszerzoną wersją tego rozdziału.

⁵ W. Piwowarski, *Perspektywa teologiczna a perspektywa socjologiczna w duszpasterstwie*, Chrześcijanin w świecie 1973 nr 26, s. 30.

mowanym na poziomie parafii, gdyż ta, *choć potrzebuje ciąglej odnowy, nadal ma do spełnienia i spełnia swoje niezbędne, bardzo aktualne posłannictwo w wymiarze duszpasterskim i eklezjalnym; (...) będąc wciąż miejscem autentycznej humanizacji, zarówno w bezimiennym i samotnym tłumie wielkich współczesnych miast, jak na słabo zaludnionych obszarów wiejskich*⁶.

Autorzy odwołują się do wskazań Magisterium Kościoła, które będąc normatywnym punktem odniesienia w podejmowanych działaniach duszpasterskich, powinny zawsze mieć pierwszorzędne znaczenie w poprzedzających je refleksjach pastoralnych. Nieraz uszczegóławiają oni swoje propozycje, nie twierdząc, że można je zastosować w każdym miejscu i czasie. Chcą oni z jednej strony zwrócić uwagę na konieczność zachowania wierności nauczaniu Magisterium, a z drugiej, nawiązując do postawionej diagnozy, pobudzić czytelników do twórczej refleksji i poszukiwania adekwatnych do wyzwań współczesności działań. Tego typu postępowanie jest inspirowane wskazaniami II Soboru Watykańskiego podkreślającego, że cały Lud Boży z pomocą Ducha Świętego ma odczytywać, rozważać i interpretować w świetle słowa Bożego znaki czasu (KDK 4; 44). Jest to wyraz właściwego rozumienia i współtworzenia istoty Kościoła rozumianego jako *communio*, za urzeczywistnianie którego wszyscy jego członkowie są współodpowiedzialni⁷.

⁶ Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* bł. Jana Pawła II, 15 (dalej EE).

⁷ Do rozumienia Kościoła jako *communio* odwoływał się bł. Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* podkreślając, że *II Sobór Watykański uczynił wiele, aby Kościół był wyraźnie rozumiany jako „komunia” i bardziej konkretnie jako „komunia” urzeczywistniany* (ChL 19). Nawiązując do tekstów soborowych, papież ukazał obraz Kościoła jako winnej latorośli zakorzenionej w Chrystusie, który to obraz podkreśla wspólnotę wszystkich

1. WYBRANE TENDENCJE

Aby zaproponować podjęcie pewnych kierunkowych działań duszpasterskich, należy ukazać najbardziej istotne tendencje w religijności mieszkańców diecezji. Zaproponowanie działań jest trudnym zadaniem, wymagającym dalekowzroczności, roztropności i właściwie rozumianej kreatywności. Podejmując tego typu aktywność należy nieustannie pamiętać o głównym celu istnienia Kościoła, którym jest prowadzące do Boga pośrednictwo zbawcze. Nie można również zapominać o tym, że perspektywą, w którą powinna być wpisana cała działalność duszpasterska Kościoła, jest perspektywa świętości (NMI 31).

W badaniach socjologicznych istotnym wyznacznikiem religijności jest wiedza wiernych o podstawowych dogmatach wiary, jej obrzędach, świętych księgach i tradycjach. Zakłada się bowiem, że wiedza jest czynnikiem sprzyjającym zrozumieniu rzeczywistości wiary i istniejących relacji oraz warunkuje dojrzewanie osoby wierzącej w procesach religijnych. Po sprawdzeniu stanu wiedzy religijnej diecezjan, okazało się, że mają oni w niej bardzo duże braki. Wyjątek stanowi młodzież, która właśnie zakończyła edukację religijną w szkole. Pocięszającym jest jednak fakt, iż mimo ignorancji religijnej, dorośli chętnie zdobyliby tę wiedzę i otworzyli się na związane z nią

członków Kościoła, ich organiczną jedność oraz akcentuje wspólnotę w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym. Fundamentem tej wspólnoty jest wspólnota z Bogiem, która potrzebuje konkretyzacji we wspólnocie między ludźmi. Urzeczywistnia się ona przez realizację podstawowych funkcji Kościoła. Idea tworzenia Kościoła jako domu i szkoły komunii została następnie rozwinięta przez bł. Jana Pawła II w liście *Novo millennio ineunte* (dalej NMI), co z kolei stało się inspiracją dla programu duszpasterskiego Kościoła w Polsce na lata 2010/2013. Zob. W. Śmigiel, *Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła-Wspólnoty*, Lublin 2010, s. 54-59; 68; NMI 43.

pouczenia. Jest to o tyle istotne, że dotyka fundamentalnych dla życia religijnego spraw. Okazuje się bowiem, iż respondenci słabo znają sakramenty, a w szczególności sakrament namaszczenia chorych i pokuty. Nie znając ich definicji oraz istoty, nie są również w stanie zrozumieć ich znaczenia w rozwoju duchowym. Mają także problemy z wyliczeniem, ale i z zaakceptowaniem, przykazań Dekalogu. Co ciekawe, jako najmniej znane i aprobowane podają przykazanie dotyczące świętowania Dnia Świętego.

Szczególne miejsce w badaniach nad postawami religijnymi, ze względu na łatwość znalezienia wskaźników i ich analizy, zajmuje parametr rytualistyczny. Udział w praktykach jest bowiem uważany za warunek pożądaný, a nawet konieczny przynależności do danej wspólnoty, stanowiąc ocenę religijności innych i własnej. W związku z tym socjologowie religii skupiają się na mierzalnych aspektach praktyk religijnych, co w katolicyzmie jest znamionowane przez uczestnictwo w niedzielnej mszy świętej (*dominicales*) oraz przystępowanie do Komunii św. (*communicantes*) i wielkanocnej spowiedzi wraz z Komunią św. (*paschantes*). Z badań wynika, że w Diecezji Warszawsko-Praskiej 1/3 mieszkańców w niedzielę w ogóle nie praktykuje. Wspomnianą tendencję zdecydowanie widać na terenie Warszawy wielkomiejskiej, wśród mężczyzn, osób w młodym wieku, pracujących w wolnych zawodach. Badania wykazały, że zaznacza się proces feminizacji, starzenia się i obniżania poziomu wykształcenia praktykujących diecezjan. Podobną tendencję widać także wśród osób przystępujących do Komunii świętej, którzy stanowią połowę wszystkich uczestniczących we mszy świętej. Wśród nich najwięcej mieszka na wsi, a najmniej w Warszawie. Tłumaczy się to po części faktem, że spora liczba osób mieszkających w stolicy nie spowiada się przez długi czas, nawet w okresie wielkanocnym. Na przykła-

dzie *paschantes* najlepiej widać różnice między mieszkańcami Warszawy wielkomiejskiej a mieszkańcami wsi. Kiedy ponad połowa respondentów mieszkających w Warszawie spełnia obowiązek wielkanocny, to zdecydowana większość wiernych czyni to na wsi. Uśredniając wszystkie dane tego wskaźnika, można wyciągnąć wniosek, że co trzeci katolik diecezji nie spełnia obowiązku wielkanocnego, tyle samo co nie uczęszcza na niedzielną mszę św.

Z badań wynikają dwa rodzaje motywacji kierujące wiernymi przy uczestnictwie w niedzielnej Eucharystii. Około 2/3 respondentów traktują ją zasadniczo jako nakaz sumienia oraz wewnętrzne przeżycie, inni zaś traktują ją w sposób zewnętrzny, jako zachowanie społeczno-kulturowe. Wierni należący do pierwszej kategorii osób to w przeważającej mierze mieszkańcy Warszawy wielkomiejskiej, natomiast w drugiej kategorii osób zauważa się przewagę mieszkańców wsi. Widoczne wśród mieszkańców stolicy bardziej emocjonalne podejście do przeżywania Eucharystii może wynikać z braku właściwego zrozumienia przez nich jej istoty. W praktyce skutkuje to tym, co również potwierdza wielu duszpasterzy, że w stolicy rzadziej zamawiane są intencje mszalne. Z zaprezentowanych danych należy wysnuć wniosek, że mieszkańcy Warszawy potrzebują przede wszystkim formacji sumienia, które będzie jedynym motywatorem praktyk religijnych. Wydaje się także, że niezależnie od miejsca zamieszkania wiernych, należy także zwrócić większą uwagę na ich formację intelektualną.

W badaniach pojawiły się też pytania o praktyki nieobowiązkowe, takie jak rekolekcje, pielgrzymki czy obrzędy związane z najważniejszymi świętami kościelnymi. W socjologii religii do praktyk nieobowiązkowych zaliczana jest także codzienna modlitwa indywidualna, którą teologowie zaliczają do praktyk obowiązkowych. Z przeprowadzonych badań wy-

nika, że deklarowana wiara nie ma przełożenia na codzienne praktyki religijne wiernych, bowiem do systematycznej modlitwy indywidualnej przyznaje się tylko prawie połowa diecezjan. Pozostałe elementy parametru rytualistycznego okazują się zależne od wielu czynników społeczno-demograficznych, przede wszystkim od miejsca zamieszkania. Osoby najbardziej praktykujące mieszkają tam, gdzie istnieje silna kontrola społeczna, jak na wsi czy w małym mieście. Co ciekawe, niektóre z ich praktyk, zwłaszcza kultywowanych w Wielkim Tygodniu, takich jak święcenie palm lub pokarmów, cieszą się bardzo wysoką aprobatą, bez względu na deklarację wiary i praktyk obowiązkowych.

Praktyki religijne, zwłaszcza obowiązkowe, w konsekwencji włączają jednostkę w aktywność wspólnoty religijnej. Koordynują one bowiem i uwierzytelniają zjawiska związane ze świadomością, uczuciami i decyzjami osób wierzących. Każda jednostka ma potrzebę bycia razem, wspólnego działania i dążenia do czegoś z innymi, zwłaszcza wtedy, gdy komunikacja we wspólnocie skoncentrowana jest na tym samym przedmiocie, w tym przypadku o charakterze religijnym. W tym kontekście trzeba patrzeć na funkcjonowanie parafii, co ma przełożenie na poczucie więzi między jej wiernymi a samą instytucją. Składa się na to wiele czynników: obraz duchowieństwa, życie parafialne i działające w niej mikrostruktury oraz sytuacja społeczno-kulturowa i ekonomiczna parafian. Jak wynika z badań, dwóch na trzech mieszkańców Diecezji Warszawsko-Praskiej ma poczucie związku z własną parafią. Należy jednak zauważyć, że współczynnik ten zmienia się w zależności od miejsca zamieszkania i wykształcenia respondentów (im wyższy poziom wykształcenia, tym słabsza identyfikacja). Na terenie Warszawy, zarówno w jej centrum, jak i na obrzeżach, więź tę deklaruje nieco ponad połowa badanych, zaś na terenach wię-

skich około 80%. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy może być wysoka ruchliwość przestrzenna mieszkańców miasta. Osoby przyjezdne: studenci czy pracownicy często zmieniają swoje miejsce zamieszkania, dlatego trudno im na pełną identyfikację z nową parafią. Wolą utożsamiać się z parafią, z której pochodzą, bo tam znają swoich duszpasterzy i społeczność lokalną.

Kolejnym czynnikiem warunkującym poczucie więzi z parafią jest ocena przez wiernych stanu duchownego. Z zebranych danych wyłania się pozytywny, choć nie pozbawiony konkretnych oczekiwań, obraz kapłanów. Mieszkańcy diecezji oczekują od swoich duszpasterzy nie tylko cech religijnych, ale także interpersonalnych i osobistych. Zwłaszcza osoby niewierzące i niepraktykujące chciałyby spotkać osoby duchowne, które cechuje radykalizm, pobożność, wiedza, mądrość, jak również umiejętności komunikacyjne. Jak się okazuje, są to chyba oczekiwania nie tylko tej grupy diecezjan. Wielu wiernych nie korzysta z pomocy duchowej kapłanów, co może wynikać z ich niedostępności, odczuwanego przez parafian wstydu bądź braku zaufania wobec nich lub też przeświadczeniu o nierozumieniu ludzi czy też nie posiadaniu kompetencji w rozwiązywaniu indywidualnych problemów. Niespełnione przez kapłanów potrzeby i oczekiwania osób wierzących wskazują na to, że respondenci dostrzegają u duchownych ich wady natury osobowej i społecznej.

Czynnikami, który także może mieć wpływ na percepcję życia parafii, są działające w niej mikrostruktury. Między innymi zaliczamy do nich: Zespół Charytatywny, Poradnię Rodzinną, Radę Duszpasterską, Akcję Katolicką, Koło Radia Maryja, Radę Ekonomiczną. Z badań wynika, że respondenci posiadają słabą wiedzę na temat funkcjonowania przywołanych mikrostruktur. Chociaż prawie 2/3 respondentów spotkało się w swoich parafiach z działalnością Zespołów Charytatywnych,

to ich liczba nie jest adekwatna do istniejących potrzeb⁸. Jeszcze gorzej przedstawia się sytuacja, jeżeli chodzi o przejawy działalności Poradni Rodzinnych, Rad Duszpasterskich, z którymi spotkała się 1/3 się badanych. Wspomniane mikrostruktury, razem z ruchami, do których przynależność deklaruje mniej niż co dziesiąty badany, wpływają zarówno na rozwój życia religijnego, jak i zaspokajanie potrzeb społecznych. Poszukując różnych sposobów pogłębienia więzi z parafią, istotnym jest zwrócenie uwagi na jej rolę w zaspokajaniu potrzeby wspólnoty, której głód odczuwają zwłaszcza mieszkańcy Warszawy wielkomiejskiej.

Omówione parametry, przez swoje odniesienie do transcendencji, nadają głębszy sens zjawiskom dotyczącym życia człowieka. Ujawnia się on przez ustosunkowanie się jednostki do innych ludzi i rzeczy, czyli przez moralność religijną. Obejmuje postawy osób, ich aktywność w życiu codziennym, wynikającą z internalizacji norm etyki religijnej. Jednym ze wskaźników postaw moralnych jest negatywny lub pozytywny stosunek respondentów do konkretnych zachowań, zwłaszcza z zakresu życia seksualnego. Etyka katolicka dużą wagę przykłada do spraw związanych z antykoncepcją, współżyciem przed ślubem i zapłodnieniem *in vitro*. Uogólniając wyniki przeprowadzonych badań, należy zauważyć, że im młodsza kategoria mieszkańców diecezji (badani mieli minimum 18 lat), tym bardziej selektywne podejście do moralności seksualnej. Bardziej ogólnie i deklaratorywnie wyglądają pytania o wartości w życiu osób wierzących. Badani mieszkańcy Diecezji Warszawsko-Praskiej wskazywali na rodzinę jako najważniejszą wartość

⁸ Z informacji uzyskanych z Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej 21.07.2011 wynika, że Parafialne Zespoły Caritas funkcjonują zaledwie w około 40% parafii.

w ich życiu. Chociaż wśród wybieranych wartości nie pojawiała najczęściej wiara, to należy sądzić, że jest to dla respondentów wartość nieuświadomiona, mająca fundamentalne znaczenie w przeżywaniu przez nich życia, w poszukiwaniu jego sensu, odkrywaniu powołania, stylu wychowania czy życia rodzinnego. Z przeprowadzonych badań wynika również, że dla większości diecezjan wyznacznikiem postaw moralnych jest sumienie.

Powyżej zostały przedstawione tendencje które, według siedmiu parametrów, mają charakteryzować religijność mieszkańców Diecezji Warszawsko-Praskiej. W procedowaniu pastoralnym nie wystarczy jedynie przeanalizować zdobyte dane, ale trzeba wyciągnąć konkretne wnioski, a dzięki diagnozie, próbować także przewidywać dalsze możliwe scenariusze. Poniżej zostaną zaprezentowane wnioski i postulaty będące odpowiedzią na istniejący stan rzeczy.

2. PARAFIA GŁÓWNYM MIEJSCEM REALIZACJI DUSZPASTERSTWA

Podstawowym miejscem urzeczywistnienia i zarazem weryfikacji tego, że Kościół jest wspólnotą wiernych zjednoczonych mocą słowa Bożego, liturgii, zwłaszcza eucharystycznej oraz codziennej miłości braterskiej, jest parafia. Parafia, jako komórka diecezji⁹, to określona wspólnota wiernych, ustanowiona na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, sprawuje proboszcz jako własny pasterz¹⁰. Chociaż nie pochodzi ona

⁹ Dekret o apostołstwie świeckich II Soboru Watykańskiego, 10 (dalej DA).

¹⁰ Kodeks Prawa Kanonicznego kan. 515 par. 1 (dalej KPK).

z ustanowienia Bożego, będąc tylko wytworem Kościoła historycznego, stanowi najbardziej konkretną wspólnotę spotkania człowieka z Bogiem, będąc niejako *ostatecznym umiejscowieniem Kościoła* (ChL 26). To w niej dokonuje się wstępna socjalizacja religijna i ona w dużej części odpowiada za kondycję religijną i moralną swoich członków. Bł. Jan Paweł II, wzywając do bardziej stanowczej odnowy parafii, podkreślał, że *nie jest ona nigdy strukturą, terytorium, budynkiem, ale rodziną Bożą jako braci ożywionych duchem jedności, domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, wspólnotą wiernych* (ChL 26). Trzeba nieustannie stawiać sobie pytania o przyjęcie takich kierunków działań, które pozwolą w praktyce realizować zawartą w Magisterium Kościoła teologiczną wizję parafii.

Podejmowane działania winny być porządkowane w kluczu ściśle powiązanych ze sobą i wzajemnie się warunkujących funkcji podstawowych Kościoła, o czym pisał papież Benedykt XVI, podkreślając, że głoszenie słowa Bożego (*kerygma-martyria*), sprawowanie sakramentów (*liturgia*) oraz posługa miłości (*diaconia*) są ściśle ze sobą związanymi zadaniami, które nie mogą być od siebie rozdzielone¹¹.

Funkcja prorocka

Jedną z podstawowych funkcji Kościoła, a więc również parafii, jest funkcja przepowiadania słowa Bożego, które prowadzi do powstawania i rozwoju wiary (Rz 10, 17), stanowiąc zarazem początek budowania chrześcijańskiej wspólnoty. Funkcja nauczycielska bywa też nazywana *martyrią*, dla podkreślenia jej wymiaru świadectwa, tak potrzebnego w świecie współczesnym. Przepowiadanie może przybierać różne formy. Jego uprzywilejowaną formą, jest będąca częścią liturgii i tworząca

¹¹ Encyklika *Deus Caritas est* Benedykta XVI, 25 (dalej DCE).

z nią jeden akt kultu, homilia¹². Ma ona uaktualniać przesłanie Pisma św. tak, aby wierni mogli odkryć obecność i skuteczność słowa Bożego w swoim codziennym życiu¹³. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, nawiązując do adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* bł. Jana Pawła II ukazującą homilię jako *ważne narzędzie katechezy dorosłych*, sugeruje, by *cykl homiletyczny, podporządkowany układowi czytań niedzielnych, rozwijał w sposób systematyczny określone prawdy wiary*¹⁴.

Do innej uprzywilejowanej formy przepowiadania należy katecheza, która, według bł. Jana Pawła II, *jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego* (CT 18). Tak ujęta katecheza, do której istoty należy nauczanie, wychowanie i wtajemniczenie w życie chrześcijańskie, powinna funkcjonować w szeroko pojętym procesie ewangelizacji. Należy zauważyć, że uprzywilejowanym miejscem katechezy jest parafia (CT 67). Jeżeli zaniedba się katechezę parafialną, cedując edukację chrześcijańską tylko na szkołę, to w świadomości wielu osób parafia przestanie być miejscem odgrywającym ważną rolę w dziele formacji do życia wiarą¹⁵.

W działalności ewangelizacyjnej Kościoła w Polsce wkłada się dużo wysiłku w wychowanie religijne dzieci i młodzieży,

¹² Konstytucja o liturgii II Soboru Watykańskiego, 52; 56 (dalej KL).

¹³ Adhortacja apostolska *Verbum Domini* Benedykta XVI, 59 (dalej VD).

¹⁴ Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* bł. Jana Pawła II, 48 (dalej CT); CT 48; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2002, 116.

¹⁵ R. Hajduk, *Apologetyka pastoralna. Duszpasterska odpowiedź Kościoła na wyzwania czasów współczesnych*, Kraków 2009, s. 64-65.

zaniedbując często katechezę dorosłych. Jej prowadzenie ma być wsparciem dla katechizacji dzieci i młodzieży, którzy formują swoje serca i umysły, patrząc na przykład rodziców (CT 68). Katecheza dorosłych, uznawana za najznakomitszą formę katechezy (CT 43), ma rozwijać racjonalne podstawy wiary, wyjaśniać pojawiające się problemy religijne i moralne, formować do przyjęcia odpowiedzialności za udział w misji Kościoła, wiążący się z odważnym daniem świadectwa życia chrześcijańskiego w społeczeństwie. Jakie formy może ona przyjąć w parafiach Diecezji Warszawsko-Praskiej? Można skorzystać z modelu wypracowanego w diecezji płockiej, w której od 2005 roku przed rozpoczęciem niedzielnej Eucharystii celebransi odczytują, przygotowane przez Wydział Duszpasterski, krótkie katechezy. Składają się one z czterech części: pytania stawiane przez ludzi współczesnych, nauka zawarta w Katechizmie Kościoła Katolickiego, wyjaśnienie prawdy doktrynalnej w aspekcie dogmatycznym, liturgicznym i moralnym, krótkie podsumowanie. Dobrym sposobem katechizowania dorosłych może być wykorzystanie cyklicznie odprawianych nabożeństw (np. nowenna ku czci Matki Bożej Nieustającej Pomocy, nabożeństwa majowe, czerwcowe), pielgrzymek autokarowych i pieszych, spotkań grup i wspólnot. Tego typu katechezy mogą pojawiać się też w gazetkach parafialnych czy na stronach internetowych.

Formą katechezy dorosłych może również być przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie. W polskiej rzeczywistości wciąż nie zrealizowane pozostają wskazania *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* Konferencji Episkopatu Polski z 2003 roku, zalecające, aby w ramach przygotowania bliższego, niezależnie od katechizacji w szkole, w każdej parafii wprowadzić roczną, będącą rodzajem katechumenatu przed zawarciem małżeństwa, katechezę przedmałżeńską obejmującą co naj-

mniej 25 spotkań. Ich tematyką mają być zarówno zagadnienia z teologii małżeństwa i rodziny, uczenie naturalnych metod rozpoznawania płodności w kontekście świętości życia, jak również problematyka jej zagrożeń i obrony. Powinna ona także zawierać odniesienie do życia parafii, jej struktur, organizacji małżeńskich i rodzinnych oraz poradnictwa rodzinnego. Taka forma katechezy ma, oprócz dobrego przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie, głębiej integrować narzeczonych, a niebawem przyszłych małżonków, z parafią¹⁶.

Ważne miejsce w realizacji funkcji prorockiej mogą odgrywać właściwie prowadzone, organizowane z okazji Wielkiego Postu, Adwentu, odpustu, rekolekcje czy też misje parafialne, służąc szczególnie formacji sumień. Trzeba zwracać uwagę zarówno na głoszoną treść, jak i formę. Zgodnie z nauczaniem Magisterium, należy podejmować, mając za punkt wyjścia teksty biblijne, tematykę pojednania z Bogiem, samym sobą, ludźmi i stworzeniem, pokuty, sumienia i jego kształtowania, poczucia grzechu, pokus, postu, jałmużny, rzeczy ostatecznych człowieka¹⁷. Trzeba też zadbać o większe urozmaicenie stosowanych w ich ramach metod i form, pamiętając o tym, że w centrum prowadzonych rekolekcji powinny być *słowo i sakrament* (VD 53). Należy również zwrócić uwagę na właściwy i przejrzysty układ głoszonych treści, który powinien odznaczać się wewnętrzną logiką, tworząc kompozycyjną całość¹⁸. Głoszone nauki nie mogą zmieniać się w serię wykładów światopoglądowych, biblijnych czy etycznych, ale prowadzić do

¹⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*, Warszawa 2003, 25 (dalej DDR).

¹⁷ Adhortacja apostołska *Reconciliatio et paenitentia* bł. Jana Pawła II, 26 (dalej RP).

¹⁸ G. Siwek, *Przepowiadanie słowa Bożego*, w: R. Kamiński (red.), *Teologia pastoralna szczegółowa*, Lublin 2002, s. 172.

refleksji nad własnym życiem, sakramentalnego nawrócenia i podjęcia różnorodnych wyzwań apostoelskich.

Odrębnym zagadnieniem pozostaje problematyka rekolekcji szkolnych dla dzieci i młodzieży. Nie zawsze przewidziane prawem państwowym trzy dni na ich przeprowadzenie są właściwie wykorzystane. Wydaje się, że za mało jeszcze urozmaica się tego typu rekolekcje, czuwając zarazem nad tym, żeby nie stały się one religijnym show, w którym liczyć się będzie tylko to, by było *miło, lekko i przyjemnie*¹⁹. Trzeba w tym kontekście postulować, aby Wydział Katechetyczny Kurii podjął szerszą dyskusję nad sposobem organizowania tych rekolekcji i tworzenia ich nowej formuły, propagując w ramach tzw. Banku Pomysłów różne sposoby ich prowadzenia. Warto zadbać o to, aby było dużo zajęć w mniejszych grupach, współprowadzonych również przez bardziej religijnie zaangażowaną młodzież. Wydaje się, że tak jak w wypadku rekolekcji dla dorosłych, należy szczególną uwagę poświęcić tematyce kształtowania sumienia, życia sakramentalnego, Dekalogu itp. W prowadzeniu rekolekcji powinny brać udział, składające się z osób duchownych i świeckich, zespoły ewangelizacyjne.

Zaproponowane działania są dobrą okazją do kształtowania religijności świadomej i pogłębionej, która będzie się charakteryzować spójnym systemem wierzeń, zaangażowanym udziałem w praktykach religijnych i uwzględnieniem konsekwencji moralnych płynących z wyznawanej wiary. Ma to szczególne znaczenie w perspektywie niskiego stanu wiedzy religijnej Polaków, która, w ocenie wielu badaczy religijności, jest

¹⁹ W. Przygoda, *Blaski i cienie rekolekcji szkolnych*, Katecheta 2003 nr 9, zob. http://www/katecheta.pl/nr/forum_katechety/blaski_i_cienie_rekolekcji.html (data pobrania 28.07.2011).

największą słabością naszego życia religijnego²⁰. Od rozwoju i intensyfikacji wspomnianych działań w dużym stopniu zależy to, stopniu jak bardzo głoszone prawdy wiary zostaną przez wiernych zinterioryzowane, stając się wyznacznikiem ich codziennego życia.

Funkcja kapłańska

Kościół urzeczywistnia powierzoną mu przez Chrystusa posługę uświęcania przez sprawowanie liturgii. Chociaż liturgia nie wyczerpuje całej jego działalności, ale *jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa jego moc* (KL 10). Powyższe słowa można odnieść do życia parafii, wskazując na fakt, że chociaż jej działalność nie wyczerpuje się w liturgii, to jednak różne inicjatywy duszpasterskie powinny być z nią powiązane, a z kolei liturgia powinna mieć odniesienie do różnych działań duszpasterskich. Wydaje się, że w podejmowanych działaniach zauważa się nieraz za mały związek między sprawowaniem funkcji liturgicznej i duszpasterstwem. *Duszpasterstwo liturgiczne*, w którym priorytetową rolę odgrywa formacja liturgiczna obejmująca formowanie do liturgii i formowanie przez liturgię, ukazuje sakramenty jako rzeczywistość wokół której buduje się szeroko rozumiana działalność Kościoła.

Udział wiernych w liturgii powinien być świadomy i czynny. Aby to osiągnąć, potrzeba właściwej formacji liturgicznej wiernych. Tego typu formacja odbywa się zarówno przez właściwie sprawowaną liturgię, jak również w ramach katechez przygotowujących do przyjęcia poszczególnych sakramentów

²⁰ R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997, s. 144.

(chrzest, I Komunia św., bierzmowanie, małżeństwo). Warto sobie w tym miejscu postawić pytanie o poziom tego przygotowania w poszczególnych parafiach diecezji. Dbając o jego podnoszenie, należy podkreślać wspólnotowy wymiar sprawowanych sakramentów oraz ich przesłanie moralne.

Fundamentem całego życia chrześcijańskiego i bramą otwierającą drogę do innych sakramentów jest chrzest (KKK 1213). Dużą uwagę należy poświęcić na dobre przygotowanie rodziców i chrzestnych do sakramentu chrztu ich dzieci, którego celem jest wprowadzenie w rzeczywistość sakramentu i pogłębienie świadomości jego znaczenia w życiu chrześcijańskim. W tym przygotowaniu należy podkreślać, że sakrament chrztu ma prowadzić rodziców i krewnych dziecka do pogłębienia wiary i odnowienia więzi ze wspólnotą Kościoła. Dotyczy to przede wszystkim tych rodziców, których udział w życiu Kościoła słabnie albo w ogóle jest znikomy. Mówiąc o przygotowaniu do sakramentu chrztu, należy zwrócić uwagę na to, że jest to jeden z elementów *duszpasterstwa chrzcielnego*, które obejmuje również stałe przypominanie znaczenia tego sakramentu i płynących z niego konsekwencji dla życia chrześcijańskiego.

Dopełnieniem łaski sakramentu chrztu jest sakrament bierzmowania, przez który ochrzczeni otrzymując szczególną moc Ducha Świętego i jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem, będąc zobowiązani do szerzenia wiary słowem oraz czynem (KKK 1285). Patrząc na *duszpasterstwo bierzmowanych* w Diecezji Warszawsko-Praskiej, można sformułować wniosek, że jeszcze za mało zwraca się uwagę na realizowaną, wspólnie z Archidiecezją Warszawską, reformę przygotowania do tego sakramentu. W myśl założeń, ma ono dokonywać się w parafiach i trwać dwa lata, obejmując młodzież trzecich klas szkół gimnazjalnych i pierwszych klas szkół ponadgimna-

zjalnych, w oparciu o przygotowany przez zespół katechetów z obu diecezji specjalny program i materiały. Wspomniane przygotowanie ma być realizowane w małych grupach pod przewodnictwem animatorów²¹.

Ważną rolę w duszpasterstwie sakramentalnym odgrywa *duszpasterstwo eucharystyczne*. Obejmuje ono z jednej strony sprawowanie liturgii eucharystycznej oraz kult Eucharystii poza mszą świętą, a z drugiej katechezę skoncentrowaną na odpowiednim przygotowaniu do świadomego, czynnego i pobożnego udziału w Eucharystii (KL 48). Eucharystia, stanowiąca źródło i szczyt życia parafii, ma olbrzymi wpływ na jej tworzenie jako wspólnoty²².

Przewodnictwo liturgii eucharystycznej przez celebransą ma się dokonywać zgodnie ze wskazaniem Magisterium Kościoła, co jest wyrazem jej eklezjalności²³. Pogłębiona duchowość kapłana sprawi, że będzie on sprawował liturgię całym sobą. Ważna jest postawa jego ciała i sprawowane gesty, wyraz twarzy, modulacja głosu i poczucie piękna, które nie jest *jedynie czynnikiem dekoracyjnym liturgii, ale atrybutem samego Boga*²⁴. W sposób szczególny należy zadbać o włączanie w sprawowanie wiernych świeckich, którzy, spełniając wielorakie funkcje liturgiczne, przyczynią się do tego, aby nie była

²¹ Abp H. Hoser, *Dekret w sprawie przygotowania do bierzmowania; Instrukcja o przygotowaniu młodzieży szkolnej do sakramentu bierzmowania w Diecezji Warszawsko-Praskiej*, Warszawa 2010, zob. <http://www/diecezja.waw.pl/dokument.php?id=2303> (data pobrania 2.09.2011).

²² O tym wspomina II Sobór Watykański zarówno w dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele (30), jak i w dekrecie o posłudze i życiu prezbiterów (35). Pisze o tym również bł. Jan Paweł II w liście apostolskim *Dies Domini*, 35 (dalej DD).

²³ Encyklika bł. Jana Pawła II *Ecclesia de Eucharistia*, 52.

²⁴ Adhortacja apostolska Benedykta XVI *Sacramentum caritatis*, 52.

ona *teatrem jednego aktora*²⁵. Należy również zadbać o okoliczności zewnętrzne służące liturgii.

Mówiąc o *duszpasterstwie eucharystycznym*, trzeba też zwrócić uwagę na konieczność takiej formacji wiernych, by nieustannie pogłębiała się u nich świadomość związku udziału we mszy św. z przyjmowaniem Komunii św. i płynących z tych praktyk zobowiązań moralnych. Mając na względzie to, iż wielu diecezjan nie zna III przykazania i stopnia zobowiązania jego wypełniania, należy także szczególną uwagę poświęcić na ukazywanie istoty Dnia Pańskiego. Wychowywanie do chrześcijańskiego przeżywania niedzieli jest jednym z najważniejszych momentów duszpasterstwa eucharystycznego²⁶. Trzeba podkreślać, że oprócz świadomego i czynnego udziału w Eucharystii niedzielnej, potrzebne jest zgodne z duchem niedzieli przeżywanie tego dnia. Powinno ono obejmować odpoczynek, pogłębianie relacje z ludźmi, kontakt z różnymi przejawami kultury i przyrodą, pełnienie dzieł charytatywnych (DD 67-73).

Duszpasterstwo eucharystyczne wiąże się ściśle z *duszpasterstwem pokuty i pojednania* (RP 23-34). Bł. Jan Paweł ukazał dwa istotne środki służące realizacji tego duszpasterstwa: *katechezę* realizowaną w ramach kazań, wykładów, dyskusji, spotkań, kursów wiedzy religijnej (RP 26) oraz *samo sprawowanie sakramentu pokuty* (RP 29). Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na celebrowanie nabożeństw pokutnych. Dobrze przygotowane i przeprowadzone nabożeństwo pokutne, obejmujące między innymi publiczne przeprowadzenie rachunku

²⁵ *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* (9.03.2011), w: *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego oraz wskazania Episkopatu Polski*, Poznań 2006, 52.

²⁶ Z. Narecki, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, Lublin 2001, s. 319.

sumienia podejmującego aktualne problemy moralne (np. *in vitro*, nowe uzależnienia od Internetu, pracy itp.), zakończone indywidualną spowiedzią, może pomóc wiernym w lepszej formacji sumień i zachęcić do regularnego spowiadania się. Temu działaniu powinny też służyć przygotowywane w formie drukowanej rachunki sumienia, które mogą być rozprowadzane wśród wiernych. Prowadzenie i odnowa *duszpasterstwa pokuty i pojednania* domaga się także stwarzania wiernym częstszej okazji do spowiedzi, na przykład pół godziny przed mszą św., oraz w ramach specjalnych popołudniowych lub wieczornych dyżurów w konfesjonalach.

Działania pastoralne powinny wytrwale zmierzać w kierunku zmiany mentalności wiernych w patrzeniu na sakrament chorych oraz ich stosunku do osób chorych, cierpiących, starych i umierających. Korzystając z różnych form nauczania, powinno się ukazywać istotę tego sakramentu, który połowa dla wielu diecezjan kojarzy się z *ostatnim namaszczeniem*. Do kształtowania tej świadomości trzeba również wykorzystywać duszpasterskie odwiedziny chorych oraz wspólnotowe celebrowanie sakramentu chorych podczas obchodzenia Dnia Chorego.

Duszpasterstwo osób chorych, starych i umierających jest jedną z tych płaszczyzn pracy Kościoła, gdzie w sposób szczególny może być realizowana jego istota jako *communio* osób duchownych i świeckich. Aby dokonywało się to we właściwy sposób, potrzeba dobrego ich przygotowania. Na pochwałę zasługuje zarówno udział kleryków w odbywanych w trakcie formacji seminaryjnej regularnych praktykach w szpitalach, hospicjach i zakładach opieki społecznej, jak też uczestnictwo wolontariuszy świeckich w organizowanych przez Caritas Diecezji szkoleniach. Wydaje się, że te formy pracy powinny być bardziej jeszcze propagowane i rozwijane.

Mówiąc o opiece duszpasterskiej nad osobami chorymi, należy wspomnieć o posłudze nadzwyczajnego szafarza Komunii św. Warto tę problematykę umieścić w szerszym kontekście sposobu organizacji odwiedzin chorych w domach. Z różnych przyczyn wielu kapłanów nie może zrealizować wskazań zawartych w rytuale sakramentów chorych mówiących o codziennym odwiedzaniu chorych z Komunią św.²⁷. Wydaje się więc rzeczą konieczną ustanowienie szafarzy w jak największej liczbie parafii, aby, wypełniając wskazania Magisterium Kościoła, mogli oni systematycznie odwiedzać chorych i zanościć im Jezusa Eucharystycznego. Tego typu rozwiązania z wielkim powodzeniem funkcjonują w wielu polskich diecezjach²⁸. Warto w tym miejscu postawić pytanie, kiedy na szerszą skalę w Diecezji Warszawsko-Praskiej zostanie wprowadzona posługa nadzwyczajnego szafarza Komunii św., które to działania uzyskały w 2010 roku akceptację Biskupa Ordynariusza oraz Rady Kapłańskiej.

Należy uczyć wiernych spoglądania na sakrament małżeństwa i kapłaństwa w relacji do Kościoła i wspólnoty parafialnej, podkreślając zarazem ich powołaniowy charakter. Celebrowanie sakramentu małżeństwa lub przeżywanie prymicji kapłańskich wskazują na rolę tej wspólnoty w kontekście odkrywania i rozwijania życiowego powołania. Udział w bogatej liturgii święceń kapłańskich czy wzruszającej uroczystości zaślubin

²⁷ Rytuał *Sakramenty Chorych. Obrzędy i duszpasterstwo* w punkcie 52 poleca, aby duszpasterze troszczyli się o to, *aby chorzy i wierni w podeszłym wieku, chociaż nie chorują ciężko ani nie grozi im niebezpieczeństwo śmierci, mogli przyjmować Komunię św. często, a nawet, jeśli to możliwe, codziennie, zwłaszcza w Okresie Wielkanocnym.*

²⁸ Z informacji uzyskanych z kurii diecezjalnych w grudniu 2010 roku wynika, że przykładowo w archidiecezji warszawskiej pełni swoją posługę 250 nadzwyczajnych szafarzy Komunii św., a w diecezji tarnowskiej 1476.

małżonków otwiera uczestników na tajemnicę powołania jako daru, który każdy człowiek ma w swym życiu odkryć i konsekwentnie realizować.

Realizując w parafii funkcję liturgiczną, trzeba także zwrócić uwagę na działalność pozasakramentalną, obejmującą sakramentalia (np. błogosławieństwa osób, pokarmów, przedmiotów i osób), nabożeństwa ludu chrześcijańskiego (np. procesje eucharystyczne, gorzkie żale, drogę krzyżową, Godzinki ku czci Niepokalanego Poczęcia, nowenny do Matki Bożej Nieustającej Pomocy, różaniec) oraz Liturgię Godzin. W praktyce duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim wobec niektórych z tych przejawów życia religijnego zauważa się pewien dystans. Nie dopuszczając do ograniczania lub zanikania wspomnianych nabożeństw, należy, ukazując ich istotę i odniesienie do liturgii, zadbać o zachowanie zawartego w nich cennego dziedzictwa pobożności ludowej, gdyż w wielu przypadkach wywierały one i wywierają wielki wpływ na religijność wielu ludzi. Należy zadbać o ich aktualizację i urozmaicenie, pamiętając, że zawarty w nich element przeżyciowy może służyć otwarciu na głębsze treści. Należy też w pracy duszpasterskiej wprowadzać nowe nabożeństwa, zawierające więcej elementów refleksyjnych, odpowiadających podnoszącemu się ogólnemu poziomowi wykształcenia wiernych (nabożeństwa słowa Bożego, pokutne, misyjne). Ich dopełnieniem mają być działania kultyczne o charakterze społeczno-rodzinnym (dzień matki, ojca, dziecka, itp.). Wśród sakramentaliów w sposób szczególny należy zwrócić uwagę na pogrzeb chrześcijański, gdyż gromadzi on często ludzi dystansujących się od Kościoła, do których również jest skierowane jego orędzie o sprawach ostatecznych człowieka. Trzeba także propagować wspólnotowe sprawowanie Liturgii Godzin, szczególnie nieszpórów.

Podjęmowane w ramach sprawowania funkcji kapłańskiej działania mogą być remedium na postępujące procesy laicyzacyjne i sekularyzacyjne. Dobrze, starannie i pięknie sprawowana liturgia ma być siłą integrująca wspólnotę parafialną²⁹. Należy także pamiętać, że liturgia spełnia nie tylko funkcje duchowe, ale stanowi odpowiedź na emocjonalne i społeczne potrzeby jednostki, która szuka wielu doznań i trwałych więzi z innymi.

Funkcja pasterska

Mówiąc o funkcji pasterskiej, współcześni teologowie pastoraliści wymieniają jej trzy podfunkcje, wskazując na *służebny charakter urzędów i posług*, podkreślając konieczność propagowania i rozwijania, mającego charakter apostołski, *chrześcijańskiego stylu życia* i prowadzenia szeroko rozumianej *działalności charytatywnej*³⁰. Przyjrzyjmy się tym trzem podfunkcjom pod kątem wybranych zagadnień po to, aby szukać odpowiedzi na pytania związane z reakcją parafii Diecezji Warszawsko-Praskiej na zmiany zachodzące w Kościele i świecie współczesnym.

Posoborowe spojrzenie na Kościół widziany w perspektywie *communio* zawiera w sobie wezwanie do ciągłego uświadamianie służebnego charakteru sprawowanych urzędów i posług. Dotyczy to także, a może przede wszystkim, posługi proboszcza, która powinna być sprawowana w duchu, *będącej całkowitym darem z siebie dla Kościoła, miłości pasterskiej* (PDV 23). Proboszcz, spełniając w imieniu biskupa swoją po-

²⁹ R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, dz. cyt., s. 178-184.

³⁰ R. Rak, *Duszpasterstwo w Kościele po II Soborze Watykańskim*, Ate-neum Kapłańskie 78:1986, nr 464, s. 104.; R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 187-188.

sługę w parafii i będąc fundamentem jej jedności, powinniśmy dbać o jej różnorodność pastoralną i organizacyjną, otwierając się na łaskę różnorodnych charyzmatów, których Duch Święty udziela do ożywienia każdej wspólnoty. W tym kontekście należy spojrzeć na realizowane w niektórych diecezjach posoborowe projekty odnowy parafii i podjąć próby wcielania ich w życie³¹. Elementem wspólnym dla tych projektów jest obecność w strukturach parafii podstawowych wspólnot kościelnych. Na rolę tych wspólnot w procesie przekazywania słowa Bożego, służby innym i praktykowania miłości zwracał uwagę bł. Jan Paweł II, podkreślając, że *są one prawdziwym wyrazem kościelnej komunii i ośrodkami ewangelizacji, działającymi w łączności ze swoimi pasterzami* (ChL 26).

Powstawanie i działanie w parafii różnych grup, ruchów, stowarzyszeń i wspólnot jest dobrą okazją do praktycznego urzeczywistniania teologicznego ideału *communio*. Ich funkcjonowanie pozwala na objawianie istoty Kościoła, pogłębianie

³¹ Do głównych realizowanych w praktyce posoborowych modeli odnowy parafii należą: *Nowy obraz parafii (NOP) Ruchu dla Lepszego Świata; Ewangelizacyjne komórki parafialne; Parafia wspólnotą wspólnot*. O założeniach teoretycznych tych modeli oraz praktycznych sposobach ich realizacji piszą między innymi: B. Biela, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła*, Katowice 2006; G. Macchioni, *Ewangelizacja w parafii. Metoda komórek*, Kraków 1997; M. Nowak, *O nową wizję parafii*, Warszawa 1994; M. Kudelka, *System parafialnych komórek ewangelizacyjnych jako nowe propozycja dla duszpasterstwa*, Katowice 2008; A. Żądło, *Parafia w trzecim tysiącleciu*, Kielce 1999. Warto też odwiedzić stronę internetową *Ruchu dla Lepszego Świata* (www.mmm.org.pl/?p=main&what=1, data pobrania 3.08.2011), na której ukazane są przykłady parafii realizujących w praktyce założenia programu *Nowy obraz parafii*. Godnym polecenia jest również zapoznanie się z pozycją L. Slipka, *Parafia w wielki mieście*, Warszawa 2009, w której proboszcz kilkutysięcznej parafii warszawskiej dzieli się swoimi doświadczeniami i pomysłami duszpasterskim na ożywienie jej życia.

i rozwijanie swojej wiary, nawiązywanie między sobą bardziej osobistych kontaktów, urzeczywistnianie swojej podmiotowości oraz aktywne włączanie się w dzieło ewangelizacji. Istniejące wspólnoty powinny dobrze służyć rozwijaniu żywotności parafii, będąc również ogniwem spajającym parafian między sobą i przyciągającym osoby stojące na jej obrzeżach. Członkowie wspólnot przez swoje apostołskie zaangażowanie mogą docierać z przesłaniem Ewangelii do osób zdystansowanych wobec instytucji Kościoła, pomagając im przełamywać występujące u nich różne stereotypy myślowe.

Ważną rolę w przekształcaniu parafii w *autentyczną wspólnotę* odgrywają właściwie funkcjonujące parafialne rady duszpasterskie i rady ekonomiczne, których celem jest niesienie proboszczowi odpowiedniej pomocy. Do tworzenie tego typu rad zaleca Magisterium Kościoła i prawodawstwo posoborowe (DA 26; ChL 27; NMI 43; KPK kan. 536 par. 1). W *Statucie Parafialnych Rad Duszpasterskich Diecezji Warszawsko-Praskiej* czytamy, że głównym ich celem *jest świadczenie pomocy proboszczowi w organizacji życia duszpasterskiego*³². Chcąc realizować teologiczną wizję parafii jako *communio* i odpowiadając na wyzwania współczesności, trzeba podjąć się trudu po-

³² Dokument podkreśla też, że postawione cele rada realizuje przez: *wspieranie inicjatyw duszpasterskich w dziedzinie życia liturgicznego, apostołstwa, dzieł pobożności i miłości; pomoc w przeprowadzeniu trafnej oceny stanu religijno-moralnego parafii, z uwzględnieniem zachodzących przemian społeczno-kulturowych; udział w opracowaniu rocznego parafialnego programu duszpasterskiego, w oparciu o program ogólnopolski i diecezjalny; budowanie wśród parafian zaufania do Kościoła i tworzenie dobrego klimatu dla podejmowanych inicjatyw duszpasterskich; wspieranie działalności ruchów, stowarzyszeń katolickich i grup duszpasterstwa specjalnego*. Zob. Statut Parafialnych Rad Duszpasterskich Diecezji Warszawsko-Praskiej podpisany przez abpa H. Hosera 9.03.2011, 2. Zob. www.diecezja.waw.pl/dokument.php?id=2168 (data pobrania 28. 07. 2011).

wołania, a następnie prowadzenia współpracy z radami, pamiętając, że już same wybory mogą przyczynić się do pogłębienia u części parafian odpowiedzialności za wspólnotę parafialną. Ich przeprowadzenie dobrze wpisze się w sugestie ogólnopolskiego programu duszpasterskiego na rok 2011/2012 *Kościół naszym domem*, traktującego proces tworzenia wielorakich rad jako przekształcanie Kościoła w autentyczną, tworzoną przez osoby duchowne i wiernych świeckich, wspólnotę, za którą wszyscy podejmują odpowiedzialność.

Przekształcanie parafii we *wspólnotę wspólnot* jest również związane z jej zaangażowaniem charytatywnym i otwartością na potrzeby ludzi doświadczających wielorakiej biedy. Zachodząca w Polsce transformacja ustrojowa i gospodarcza spowodowała bezrobocie, bezdomność, biedę materialną i duchową, wykluczenie społeczne. W tej perspektywie rodzi się pytanie, dlaczego w tylu parafiach diecezji nie działają Parafialne Zespoły Caritas, do powołania których zobowiązany jest każdy proboszcz³³? Posługa miłości Caritas nie może być jakimś dodatkiem w pracy duszpasterskiej, ale jest niezbywalnym wyrazem istoty Kościoła (DCE 25). W propagowaniu idei działalności charytatywnej warto odwoływać się do zdobywającej coraz większe uznanie w różnych grupach wiekowych idei wolonariatu.

Przekształcaniu parafii we *wspólnotę wspólnot* służy także właściwa komunikacja na linii wierni – duchowieństwo. Czę-

³³ Zob. Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski *O pracy charytatywnej w parafiach* (19.09.1986), 4; Komisja Charytatywna Episkopatu Polski, *Wskazania duszpasterskie dla Parafialnych Zespołów Caritas* (18.05.2000), 5. Nawiązując do tych dokumentów, abp H. Hoser nadał 24.09.2010 *Statut Parafialnego Zespołu Caritas dla jak najlepszego realizowania zadań posługi charytatywnej we wszystkich parafiach na terenie Diecezji Warszawsko-Praskiej* (zob. <http://www/warszawa-praga.caritas.pl>, data pobrania 20.07.2011).

ścią tej komunikacji są ogłoszenia parafialne. Powinny one jedynie sygnalizować istotne informacje, odsyłając do obszerniejszych wyjaśnień na stronie internetowej czy w biuletynach parafialnych. Do rozwoju wzajemnej komunikacji mogą się przyczyniać międzyosobowe, budowane na szacunku i zaufaniu, kontakty międzyludzkie. Pomocą w nawiązywaniu takiej komunikacji jest rozmowa duszpasterska, w czasie której następuje wymiana myśli, poglądów, ocen i przekonań pomiędzy duszpasterzem a drugą osobą, ukierunkowane w bliższej lub dalszej perspektywie na wartości duchowe i religijne. W perspektywie chodzi o odkrycie prawdziwego sensu życia, którym jest Chrystus³⁴.

Warto dbać o pogłębianie i rozwój właściwej komunikacji międzyosobowej, zarówno w kancelarii, jak i przy tradycyjnej wizycie duszpasterskiej zwanej *kolędą*. Spotkania duszpasterza a także innych pracowników kancelarii z wiernymi powinny odznaczać się wielką delikatnością, empatycznym podejściem, taktem i kulturą. Nie można nigdy być apodyktycznym czy wulgarnym³⁵. Z kolei odwiedziny kolędowe służą budowaniu parafii jako wspólnoty³⁶ oraz poznawaniu problemów parafian, a także oddziaływaniu ewangelizacyjnemu. Warto w tym miejscu postawić pytanie dotyczące odnowy sposobu jej przeprowadzania. Trzeba zmieniać istniejący stan rzeczy, przykładowo dzieląc większe parafie na sektory, przydzielając poszczególnym duszpasterzom duchową opiekę nad jego mieszkańcami. Czy w trosce o właściwe przeprowadzenie wizyty duszpaster-

³⁴ R. Hajduk, *Apologetyka pastoralna. Duszpasterska odpowiedź Kościoła na wyzwania czasów współczesnych*, dz. cyt., s. 222-227.

³⁵ A. Kaczor, *Kancelaria parafialna*, w: R. Kamiński (red.), *Teologia pastoralna szczegółowa*, dz. cyt., s. 92-93.

³⁶ Z. Narecki, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, dz. cyt., s. 560-563.

skiej nie jest celowe przeprowadzanie jej w innym niż tylko czas Bożego Narodzenia okresie, co zresztą jest już praktykowane w niektórych parafiach? Po wizycie duszpasterskiej dobrą praktyką może być zapraszanie raz na jakiś czas kolejnych grup parafian mieszkających w poszczególnych blokach i domach na mszę św. w ich intencji, zakończoną wspólną agapą w domu katolickim.

Ważną rolę w duszpasterstwie parafialnym powinny odegrać media, szczególnie gazetki i strony internetowe. Dzięki nim można kształtować i pogłębiać świadomość religijną, informować o wydarzeniach w parafii, pomagać w nawiązywaniu relacji między duchownymi i osobami świeckimi, a także wzajemnie między wiernymi. Nie wystarczy jednak tylko założenie gazetki parafialnej czy strony internetowej, potrzeba ich profesjonalnego prowadzenia i rozwoju. Wiele parafii posiada takie gazetki czy strony internetowe, ale nieraz nie są one atrakcyjne pod względem rzeczowym i formalnym. Prowadzenie takich form działania wymaga dobrego przygotowania, kompetencji oraz czasu. Jest to dobra przestrzeń działania dla wiernych świeckich, którzy pod merytoryczną, dotyczącą poprawności teologicznej, opieką duszpasterza, mogą poświęcić się temu działaniu. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu wyraźnie wskazują, że *Kościół potrzebuje obecnie zrozumienia Internetu. Jest to konieczne, aby prowadzić skuteczny dialog z ludźmi – zwłaszcza młodymi – którzy przesiąknięci są doświadczeniem tej nowej technologii, a także, by móc ją dobrze wykorzystać*³⁷. Koniecznym jest bardziej odpowiednie przygotowanie techniczne, ale także znajo-

³⁷ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet* (22.02.2002), 5. W tym samym roku rada wydała dokument *Etyka w Internecie*. Obydwa dokumenty nawiązują do posoborowej instrukcji *Communio et progressio* z 1971 roku.

mość mediów i zasad komunikacji, tak aby należycie korzystać z narzędzi, które daje współczesna technologia. Może warto pomyśleć o tym, by wykorzystać potencjał intelektualny pracowników i studentów Instytutu Edukacji Medialnej Wydziału Teologicznego UKSW do specjalistycznego przygotowywania osób pragnących prowadzić apostołstwo przez media.

Jak konkretnie wykorzystywać media w pracy duszpasterskiej? Przykładowo, na stronie internetowej powinno umożliwić się wiernym zamawianie intencji mszalnych, regularnie zamieszczać *Listy Proboszcza do parafian* lub jego blog, w których dzieliłby się on przemyśleniami dotyczącymi spraw i problemów Kościoła lokalnego, prowadzić pośrednictwo w wymianie wzajemnych usług (stolarskie, malarskie, opieka nad dziećmi i osobami starszymi). Warto też pomyśleć o czacie z księdzem. Internet stwarza też wielką możliwość docierania do osób niewierzących i poszukujących oraz budowaniu wzajemnych relacji.

Ważną rolę w umacnianiu i rozwoju religijności, a także tworzeniu charakteru wspólnotowego parafii, odgrywają piesze i autokarowe pielgrzymki do różnych miejsc kultu. Stwarzają one dobrą okazję do wspólnej modlitwy, przekazu treści religijnych, jak też budowania międzyosobowych relacji. Dając dużo okazji do bezpośrednich, międzyosobowych i nieformalnych kontaktów, umożliwiają wzajemne poznawanie się i pogłębianie więzi. Należy zadbać o to, aby były one zawsze dobrze przygotowane, szczególnie pod względem uświęcając-ewangelizacyjnym, jak i pod kątem ich kierowników oraz animatorów³⁸.

Parafie, oprócz realizacji swoich funkcji podstawowych (przepowiadania, liturgicznej i pasterskiej,) mają również

³⁸ Z. Narecki, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, dz. cyt., s. 545-550.

spełniać funkcje uzupełniające³⁹. Na niektóre uzupełniające funkcje parafii zwrócił uwagę II Polski Synod Plenarny, mówiąc o jej roli w kształtowaniu umiejętności społecznych i postaw obywatelskich przez naukę współpracy w grupach oraz wspólnotach, bibliotekach, videotekach, kawiarniach, klubach sportowych, centrach młodzieżowych i klubach „trzeciego wieku”⁴⁰. Wydaje się, że jeszcze w niedostatecznym stopniu wspomniane zalecenie Synodu jest realizowane w praktyce.

Komplementarna realizacja wszystkich funkcji parafii jest zawsze ważna, ale ma to szczególne znaczenie w obliczu churchingu – jednego z wyzwań współczesności, przed którymi stają duszpasterze w miastach. Churching (z ang. dosłownie „chodzenie po kościołach”, neologizm zapożyczony od słowa „clubbing”) to chodzenia w każdą niedzielę do innego kościoła, w poszukiwaniu najlepszej dla siebie *propozycji duchowej*. Chociaż w prowadzonych w Diecezji Warszawsko-Praskiej badaniach nie zajmowano się wprost tym zjawiskiem, to, odwołując się do badań przeprowadzonych przez socjologów UKSW w 2010 roku, można stwierdzić, że w Warszawie churching występuje na szeroką skalę⁴¹. Można wyróżnić różne

³⁹ R. Kamiński, *Funkcje tradycyjne i nowe parafii terytorialnej*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 33:1985 z. 6, s. 59-67.

⁴⁰ II Polski Synod Plenarny, *Potrzeby i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III Tysiąclecia Chrześcijaństwa*, Poznań-Warszawa 1991, 48, s. 23.

⁴¹ Z badań przeprowadzonych przez zespół socjologów UKSW w 2010 roku wynika, że aż 87,4 % mieszkańców Warszawy zgadza się z opinią, że *każdy ma prawo wyboru kościoła, w którym się dobrze czuje*. W tej grupie respondentów przeważają osoby wierzące, między 18 a 34 rokiem życia, z wyższym wykształceniem, kobiety. Z kolei za stwierdzeniem *powinno się chodzić tylko do własnego kościoła parafialnego* opowiedziało się jedynie 5,6% respondentów, wśród których większość stanowią głównie osoby głębo-

jego przyczyny: pięknie sprawowana i o dogodnych godzinach, połączona z głoszeniem dobrze przygotowanej homilii, liturgia; świątynie z obszernymi parkingami; wygodne podjazdy dla wózków; ogrzewane kościoły; przyzwyczajenie wierzących. Zamiast narzekać na *niepokornych parafian* i *złe czasy*, należy podjąć refleksję nad przyczyną churchingu i podjąć takie działania, które mogą jemu zapobiec. Wydaje się, że kiedy w parafii wierni będą mieli kontakt z dobrze i pięknie sprawowaną liturgią, spotkają różne możliwości pogłębienia wiary, zaspokoją różne, w tym pozareligijne, potrzeby, spotkają się z szacunkiem ze strony księży, będą mogli współdecydować o jej sprawach, to poczną się z nią związani i nie będą z niej *emigrować*.

Współczesne parafie muszą stawać się wspólnotami adekwatnymi do wyzwań aktualnych czasów. Aby podołać temu zadaniu, potrzeba coraz większego zaangażowania właściwie uformowanego laikatu, ożywiania i doskonalenia istniejących w parafiach mikrostruktur, szczególnie Parafialnych Rad Duszpasterskich i różnych grup oraz wspólnot, a także kreowania form odpowiadających potrzebom współczesnego człowieka. Wobec zachodzących przemian parafie powinny wykazywać się dużą plastycznością struktur i funkcji, szybko reagując na zachodzące przemiany, jednocześnie zachowując i pielęgnując tradycje i wartości, które utrwalały tożsamość Kościoła. Wydaje się, że w dużej mierze od odnowy parafii w duchu wspólnotowym oraz misyjnym zależy to, czy Kościół w Polsce właściwie odpowie na wyzwania pluralizmu i demokracji. Parafia stająca się w praktyce *wspólnotą wspólnot*, będzie przestrzenią

ko wierzące, robotnicy, w wieku 65 lat i więcej, mający wykształcenie podstawowe. Zob. M. Florek-Mostowska, *Od kościoła do kościoła*, Idziemy 2011, nr 53, s. 14.

oddziałującą skutecznie na zewnętrzne środowisko, integrując ludzi z Bogiem i między sobą⁴².

3. DEKANAT I REJON MIEJSCEM REALIZACJI DUSZPASTERSTWA

Z racji uwarunkowań politycznych w PRL-u, dotychczasowa działalność duszpasterska Kościoła w Polsce koncentrowała się głównie w parafii, która jednak nie wyczerpują wszystkich możliwości urzeczywistniania się jego istoty. W sytuacji rozwijającego się pluralizmu społeczno-politycznego i kulturowego trzeba także podjąć się budowy pluralizmu duszpasterskiego, obejmującego zarówno wielorakie formy i metody działania, jak i struktury organizacyjne.

Ważną rolę w realizacji duszpasterstwa ponadparafialnego odgrywa, będący strukturą pośrednią między parafią a diecezją, dekanat. Nie można patrzeć na działalność dekanatu jedynie w perspektywie zrzeszeń parafii o charakterze administracyjnym i władzy dziekana, co niestety jest jeszcze widoczne u części duchownych. Mówiąc o roli dziekanów, odnowione w duchu II Soboru Watykańskiego prawodawstwo kościelne podkreśla, że ich głównym zadaniem jest popieranie i koordynowanie w ramach dekanatu wspólnej działalności pasterskiej (KPK kan. 555 par. 1). Myśl o znaczeniu duszpasterskim dekanatu zawiera również przywoływane już *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupa* zauważając, że urząd dziekana posiada *duże znaczenie duszpasterskie* (AS 219). Warto w tym świetle

⁴² M. Duda, *Parafia a świat wartości*, Częstochowa 2004, s. 202-209; R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, dz. cyt., s. 252; Z. Narecki, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, dz. cyt., s. 82-83.

przyjrzeć się praktycznemu funkcjonowaniu instytucji dekanatu i postawić sobie pytanie o to, czy czasem jego wymiar administracyjny nie przeważa nad wymiarem duszpasterskim. Każde spotkanie dekanalne powinno być nie tylko okazją do odnowy duchowej, przedstawieniem głównych wątków poruszanych podczas spotkania biskupa z dziekanami braterskiego spotkania kapłanów, ale swoistą *burzą mózgow* wypracowującą strategię pracy duszpasterskiej.

Trzeba również zwracać uwagę na *rejon* *pastoralne* (regiony pastoralne; wikariaty rejonowe) będące strukturami łącznikowym między dekanatami i diecezją, których tworzenie jest polecane w nauczaniu Magisterium (AS 218-220). *Rejon pastoralny* jest zespołem sąsiadujących ze sobą dekanatów w obrębie Kościoła partykularnego, pozostający pod kierownictwem dziekana rejonowego, mający na celu rozwijanie wspólnej działalności duszpasterskiej. *Duszpasterstwo rejonu*, nie będące automatycznym antidotum na pojawiające się problemy duszpasterskie, wiąże się ze zmianą mentalności działania z indywidualistycznego i *zaściankowego*, na działanie bardziej uniwersalne, realizujące zasadę subsydiarności, wzmacniające współodpowiedzialność wszystkich podmiotów Kościoła, będące realizacją teologicznej przesłanki *communio*⁴³.

Do działań powinny być rozwijane na poziomie rejonu/dekanatu trzeba zaliczyć: duszpasterstwo młodzieżowe i akademickie, służby liturgicznej, organizowanie całotygodniowej adoracji Najświętszego Sakramentu, połączonej z pełnionym przez wszystkich kapłanów z dekanatu dyżurem w konfesjonale. Palącą potrzebą wydaje się tworzenie Rejonowych lub De-

⁴³ K. Półtorak, *Odnowa ewangelizacji w diecezji*, w: *Ewangelizacja odpowiedzią Kościoła w Polsce na wyzwania współczesności*, W. Przygoda, E. Robek (red.), Sandomierz 2011, s. 296-303.

kanalnych Poradni Rodziny (DDR 43) oraz grup samopomocowych dla anonimowych alkoholików i ich rodzin. Poziom ponadparafialny jest też dobrą przestrzenią do organizowania specjalnych rekolekcji dla poszczególnych kategorii społeczno-zawodowych⁴⁴.

Wyzwania czasów współczesnych wymagają zwrócenia uwagi na uaktywnienie i przebudowę duszpasterstwa ponadparafialnego. Trzeba szukać takich sposobów działań duszpasterskich, które spowodują dotarcie do jak największej liczby osób w sytuacji ich krytycyzmu wobec hierarchii kościelnej i konkurencji na rynku światopoglądowym. Może warto zastanowić się nad powołaniem w diecezji rejonów duszpasterskich. Trzeba też na nowo przemyśleć sposób prowadzenia duszpasterstwa w Warszawie, nawiązując współpracę z Archidiecezją Warszawską.

4. DIECEZJA A DUSZPASTERSTWO

Nauczanie II Soboru Watykańskiego ujmuje diecezję w ścisłym związku z Kościołem powszechnym, który na jej obszarze nabiera swoistej, uwarunkowanej historycznie, społecznie i kulturowo, specyfiki. Stanowi ona najwyższe urzeczywistnienie i najbardziej intensywną obecność Kościoła – w niej dokonuje się jego najpełniejsze urzeczywistnienie (DB 11; ChL 25). Na diecezję należy również patrzeć w kontekście podstawowej struktury organizacji kościelnej powołanej dla lepszego zarządzania i koordynowania duszpasterstwa widzianego w perspektywie dzieła ewangelizacji.

⁴⁴ Z. Narecki, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, dz. cyt., s. 558-559.

W obliczu szybko zmieniającego się kontekstu społeczno-kulturowego życia religijnego, należy nieustannie podejmować refleksję nad adekwatnością podejmowanych metod i form pracy duszpasterskiej do wyzwań współczesności. Zachowując z nich to, co zawsze jest aktualne i niezmiennie, należy dołączać do nich takie, które właściwie odpowiedzą na potrzeby ludzi współczesnych. W tym kontekście należy spojrzeć na niektóre działania realizowane w innych diecezjach. Patrząc na ich owocność, warto niektóre z nich przeszczepić na grunt Diecezji Warszawsko-Praskiej.

Szukając odpowiedzi na pytanie dotyczące nowych sposobów pracy duszpasterskiej, należy zasygnalizować konieczność utworzenie *diecezjalnego ośrodka katechumenalnego*, przygotowującego osoby dorosłe do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Zgłaszają się one często do księży w swoich parafiach, ale z wielu względów prowadzone tam przygotowanie nie obejmuje różnych aspektów wprowadzenia w życie chrześcijańskie. Przecież nie chodzi tylko o intelektualne zapoznanie się z prawdami wiary, ale również o indywidualne rozmowy z duszpasterzem i kontakt ze środowiskiem, w którym nastąpi socjalizacja religijna i doświadczenie *wspólnoty żywego Kościoła*. W tego typu ośrodku można łatwiej stworzyć takie środowisko, przykładowo delegując do jego pracy konkretnego duszpasterza i angażując studentów z duszpasterstwa akademickiego. Trzeba podkreślić, że przygotowanie katechumena ma w perspektywie ukierunkowywać go na włączenie w życie rodzinnej parafii, w czym również mogą pomagać członkowie ruchów i wspólnot⁴⁵.

⁴⁵ Przy parafii Matki Bożej Bolesnej w Poznaniu działa Archidiecezjalny Ośrodek Katechumenalny, który przygotowuje dorosłe osoby nieochrzczone do przyjęcia sakramentów wtajemniczeniach chrześcijańskiego. Harmonogram spotkań formacyjnych katechumenatu dorosłych obejmuje następujące części: prekatechumenat – wrzesień/październik (4 katechezy); katechumenat

Inną nową formą pracy duszpasterskiej, służącą budzeniu i rozwojowi żywej wiary, jest działalność *Szkół Nowej Ewangelizacji* (SNE), których głównym celem jest tworzenie ośrodków ewangelizacyjnych na poziomie kraju, diecezji, parafii i wspólnot oraz formacja ewangelizatorów wywodzących się spośród osób świeckich, tak aby w sposób prosty, praktyczny i doświadczalny mogli oni właściwie głosić Ewangelię współczesnym ludziom. Realizując specjalny plan pastoralny *Redemptoris Missio*, SNE prowadzą szereg kursów ewangelizacyjnych pogłębiających wiarę i przygotowujących ich uczestników do podjęcia wielorakich zadań ewangelizacyjnych. Wydaje się celowe utworzenie w diecezji *Rocznej Szkoły Ewangelizacji*, której uczestnicy, delegowani przez swoich proboszczów, będą spotykać się na wspólnym rozważaniu słowa Bożego, Eucharystii, wykładach i pracy w grupach. Ideą tego dzieła jest tworzenie zespołów zdolnych podjąc z kapłanami współpracę i współodpowiedzialność za ewangelizację oraz katechizację w parafii. Jej działalność może też służyć formacji liderów prowadzących odbywające się w grupach przygotowanie do bierzmowania⁴⁶.

ściśle – obrzęd przyjęcia do katechumenatu i obrzęd przekazania – od listopada do Środy Popielcowej (13 katechez); okres „oczyszczenia i oświecenia” – Wielki Post (7 katechez); okres „mistagogii” – od Oktawy Wielkanocnej do połowy czerwca (6 katechez). Przyjęcie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrztu, bierzmowania i Komunii św.) ma miejsce w katedrze poznańskiej z rąk abpa S. Gądeckiego w czasie wigilii paschalnej, a osoby ochrzczone przyjmują pierwszą Komunię św. w Wielki Czwartek. Doświadczenie pokazuje, że z roku na rok zwiększa się liczba osób zgłaszających się do ośrodka pragnących przyjąć sakramenty wtajemniczenia.

Zob. Parafia Matki Boskiej Bolesnej. Katechumenat http://www/mbbolesna-poznan.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=21&Itemid=61 (data pobrania 16.08.2011).

⁴⁶ Wzorem dla SNE jest działalność Apostołów opisana w *Dziejach Apostolskich: Apostołowie z wielką mocą świadczyli o zmartwychwstaniu Pana Je-*

Inną ważną formą pracy na poziomie diecezji, będącą odpowiedzią na wyzwania czasów współczesnych, może być utworzenie, na wzór działającej w Archidiecezji Poznańskiej, *Szkoły Katechistów*. Jej celem jest przygotowanie osób świeckich do

zusa (Dz 4, 33). Zwracają one uwagę na fakt, że dzieło ewangelizacji, które nie jest związane z wysiłkami pojedynczej osoby ale całych wspólnot, sprowadza się do świadczenia o śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, co stanowi syntezę kerygmatu. Realizowane jest ono z mocą Ducha Świętego, który obdarza ludzi różnymi charyzmatami. Nawiązując do tych przesłanek, SNE opierają się na trzech konstytutywnych elementach: *kerygmat*, *charyzmat* i *wspólnota*.

Większość SNE ma w Polsce charakter diecezjalny, podlegając miejscowemu ordynariuszowi i wyznaczonym przez niego duszpasterzom. Obok szkół diecezjalnych spotykamy też szkoły parafialne oraz szkoły prowadzące swoją działalność ewangelizacyjną przy zgromadzeniach zakonnych. Współpracujący ze sobą dyrektorzy SNE w Polsce utworzyli przy Konferencji Episkopatu Polski Krajową Radę Dyrektorów Katolickich Kerygmatycznych Szkół Nowej Ewangelizacji (KRD KKSNE), będącą przestrzenią wzajemnego dialogu i planowania wspólnie podejmowanych działań ewangelizacyjnych.

Do głównych form działania SNE w Polsce zaliczamy prowadzenie kursów wprowadzających w dojrzałe życie chrześcijańskie, służących formacji osobowej i duchowej uczestników oraz przygotowujących do podjęcia działań ewangelizacyjnych (Kurs Filipa, Kurs Pawła, Kurs Mojżesza, Kurs Animacji Modlitwy Charyzmatycznej, Kurs Biblijnej Historii Zbawienia). Oprócz wielu kursów SNE prowadzą inne formy formacji, do których należą inicjatywy zmierzające do ożywienia parafii i grup (Roczna Szkoła Ewangelizacji, Akademia Liderów), centra formacyjno-ewangelizacyjne, wspólnoty życia apostołskiego. Należy również wspomnieć o różnych inicjatywach ewangelizacyjnych podejmowanych przez środowisko SNE: Przystanek Jezus realizowany podczas Przystanku Woodstock, wakacyjną ewangelizacyjną akcją Bieszczadów i miejscowości nadmorskich, rekolekcje ewangelizacyjne w parafiach, szkołach, akademikach i seminariach, ewangelizacje uliczne, „od drzwi do drzwi” oraz w więzieniach, szpitalach, hospicjach, dyskoteki ewangelizacyjne. SNE prowadzą również szeroką ewangelizację w Internecie. Zob. B. Biela, *Realizacja ewangelizacji według programu Szkół Nowej Ewangelizacji*, w: *Ewangelizacja odpowiedzią Kościoła w Polsce na wyzwania współczesności*, dz. cyt., s. 457-488; www.sne.pl.

prowadzenia katechezy dorosłych w parafiach. Prowadzona tam formacja, trwająca przez półtora roku w ramach cyklicznych spotkań, warsztatów, rekolekcji i stażu odbywanego przez kandydatów w parafiach, ma dwa wymiary: podstawowy i permanentny. Z jednej strony *formacja podstawowa* dąży do pogłębienie formacji duchowej w oparciu o systematyczną pracę nad sobą i pogłębienie ducha apostołskiego oraz wprowadzanie i pogłębienie podstawowych prawd wiary Kościoła katolickiego, natomiast z drugiej strony – wprowadza katechistów w metodę pracy z dorosłymi, omawiając metodykę katechezy dorosłych. *Formacja permanentna* katechistów dokonuje się w ramach spotkań pogłębiających poszczególne zagadnienia szczegółowe⁴⁷.

Godnym propagowania jest *Spoleczny Ruch Świętowania Niedzieli*, który narodził się w 2010 roku w Diecezji Legnickiej. Skupia on przedstawicieli różnych środowisk (solidarnościowe zrzeszenia pracownicze, diecezjalne stowarzyszenia katolickie, instytucje społeczno-medialne, osoby indywidualne) zainteresowanych wprowadzeniem w życie przesłania Jana Pawła II z listu apostołskiego o świętowaniu niedzieli *Dies Domini*. Rolę koordynującą ruchu pełni Wydział Duszpasterski Legnickiej Kurii Biskupiej. Rozprowadza on deklaracje ideowe, zachęcające do składania przyrzeczeń dotyczących udziału w Eucharystii, dbania o świąteczny charakter niedzieli, chrześcijański wypoczynek własnej rodziny i powstrzymywania się od robienia zakupów w niedzielę. Zachęca się też do podejmowania wysiłków zmierzających do zmiany prawa i stylu życia, tak aby nie czynić z niedzieli jeszcze jednego dnia pracy. Pra-

⁴⁷ Szkoła Katechistów Archidiecezji Poznańskiej, http://www/katecheza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=8 (data pobrania 2.08.2011).

codawcy składają zobowiązanie dotyczącego tego, że nie będą zmuszać swoich pracowników do pracy w niedzielę. Wydział Duszpasterski Kurii propaguje też niedzielny dekalog katolika, który przykładowo może rozdawany podczas wizyty duszpasterskiej⁴⁸. W obliczu kryzysu świętowania niedzieli, który jest również widoczny w Diecezji Warszawsko-Praskiej, powołanie takiego ruchu jest bardzo wskazane.

Warto też monitorować wyniki badań socjologicznych, aby w obliczu pojawiających się nowych zagrożeń zastanawiać się nad tym, czy nie będzie potrzebne na poziomie diecezjalnym, właściwie prowadzone, z udziałem współpracujących ze sobą profesjonalnie przygotowanych osób duchownych i świeckich, duszpasterstwo osób dotkniętych nowymi uzależnieniami. Wydaje się, że rosnąca coraz bardziej liczba osób uzależnionych od seksu, Internetu, telefonu komórkowego i zakupów, wymaga objęcia ich pastoralną troską.

Celowym na poziomie diecezji wydaje się jeszcze dostrzeżenie zagadnień dotyczących współpracy biskupa z niektórymi jej strukturami i instytucjami, tworzenia programu duszpasterskiego, formacji kleryków i duchowieństwa. Wszelkie działania należy zawsze widzieć w nadprzyrodzonej perspektywie działania dla *dobra dusz*, nie zapominając o tym, aby struktura organizacyjna była *daleka od wszelkiej niepotrzebnej komplikacji i biurokracji* (AS 178).

Współpraca wielu instytucji i struktur (wydziału duszpasterskiego, rady kapłańskiej i duszpasterskiej) ma stanowić punkt wyjścia do skonstruowania długofalowego programu działalności duszpasterskiej, którego konsekwentna realizacja ma być pomocą w działalności zbawczej Kościoła. Tego typu program

⁴⁸ Zob. B. Wolański, *Niedzielny dekalog katolika*, w: B. Drożdż, B. Wolański (red.), *Niedziela jest święta*, Legnica 2011, s. 21-46.

ma nawiązywać do ogólnopolskiego programu duszpasterskiego przygotowywanego przez Komisję Duszpasterstwa KEP, który ma się stać inspiracją do, uwzględniających uwarunkowania lokalne, tworzenia programów na poziomie diecezjalnym i parafialnym⁴⁹.

Wyzwania czasów współczesnych i oczekiwania wiernych domagają się nieustannej troski zarówno o dobre przygotowanie kapłanów do kapłaństwa, jak też o rozwój permanentnej formacji duchowieństwa. Między tymi rodzajami formacji istnieje pewne podobieństwo i szczególna więź. Formacja stała, będąc naturalną kontynuacją procesu rozpoczętego w seminarium, ma obejmować wymiar ludzki, duchowy, intelektualny i duszpasterski (PDV 43-59). Troska o właściwą, adekwatną wobec wyzwań współczesności formację kapłańską powinna być także motywowana koniecznością, używając terminologii współczesnego świata, *doskonalenia zawodowego i ciągłego podnoszenia swoich kwalifikacji*.

Bł. Jan Paweł II podkreślał, że jednym z ważnych elementów stałej formacji duchowieństwa ma być pogłębianie teologicznych podstaw działań duszpasterskich, w myśl założenia *że to, co duszpasterskie, nie przeciwstawia się temu, co doktrynalne, ani też działalność duszpasterska nie może pomijać treści doktrynalnej, z której przecież czerpie swoją zawartość i realne znaczenie* (RP 26).

⁴⁹ Abp S. Gądecki, Wprowadzenie, w: Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, *W komunii z Bogiem. Kościół domem i szkołą komunii. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2010/2011*, Sz. Stułkowski (red.), Poznań 2010, s. 11.

5. ZAKOŃCZENIE

W *Lineamenta* na XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów poświęcone *nowej ewangelizacji* czytamy, że ten proces, dokonujący się w czasach wielkich przemian historycznych i kulturowych wymaga, najpierw odczytania i zrozumienia nowych kontekstów społecznych, kulturowych, gospodarczych, politycznych i religijnych, a następnie stanięcia *wobec nowych wyzwań, które kwestionują utrwalone praktyki, osłabiają konwencjonalne drogi, które stały się normą (...) zobowiązują Kościół aby inaczej niż dotychczas zastanowił się nad tym, jaki sens mają jego działania służące nauczaniu i przekazywaniu wiary*⁵⁰.

Przeprowadzone badania postaw społeczno-religijnych mieszkańców Diecezji Warszawsko-Praskiej, a także próby wskazania pewnych długofalowych działań dobrze wpisują się w wezwanie do poszukiwania na poziomie życia Kościołów lokalnych odpowiedzi na pytania dotyczące dotychczasowych i planowanych sposobów realizacji, zapoczątkowanej przez wezwanie do niej przez bł. Jana Pawła II, nowej ewangelizacji⁵¹. Nie można przecież zadawać się istniejącym *status quo*, ale nieustannie pytać o docieranie z przesłaniem Ewangelii do wszystkich ludzi, szczególnie tych, którzy podlegając procesowi sekularyzmu, utracili sens wiary albo wprost nie uważają się za członków wspólnoty Kościoła⁵².

⁵⁰ Synod Biskupów. XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu. *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej*. *Lineamenta*. Zob. www.vatican.va/roman_curia/synod/documents (data pobrania 22.03.2011) 3; 6.

⁵¹ Tamże, 10.

⁵² Zob. Adhortacja apostolska bł. Jana Pawła II *Redemptoris misio*, 33-35; ChL 32.

Opracowanie pokazuje, jak konieczna jest w tym współpraca socjologii i teologii pastoralnej. Obie nauki pozostają do siebie autonomicznymi, choć wymagają szerokiej współpracy między sobą. Przecież teologia pastoralna, wypracowując programy pracy duszpasterskiej, w pewnej mierze opiera także na badawczych dokonaniach socjologów. Socjologowie natomiast, dokonując analiz religijności, jeszcze bardziej winni otwierać się na wypowiedzi teologów, którzy z pastoralną intuicją będą ukazywali istotne przestrzenie, które należy badać i analizować. To dobry sposób, aby rozwijać metody rzadko wykorzystywane w polskiej socjologii, jak badania jakościowe czy też ewaluacyjne⁵³.

Warto teraz postawić pytania o dalsze działania. Wydaje się, że trzeba je połączyć z refleksją na temat realizację wskazań II Soboru Watykańskiego i nauczania bł. Jana Pawła II. Celowym jest również to, aby wpisywać prowadzone działania w perspektywie realizowanego obecnie w Kościele w Polsce trzyletniego programu duszpasterskiego *Kościół domem i szkołą komunii*. Tego typu perspektywa działań pozwoli uniknąć koncentrowania się na pozbawionym długofalowego spojrzenia *działaniu akcyjnym*. Zwrócenie uwagi na przywoływane konteksty umożliwi uwzględnienie perspektywy uczestnictwa Kościoła diecezjalnego w życiu Kościoła w Polsce oraz Kościoła powszechnego, którego jest częścią.

⁵³ W Diecezji Radomskiej dokonano badań jakościowych środowisk odznaczających się odmiennymi problemami społecznymi i religijnymi, których pełniejsze poznanie, według przyjętych założeń, mogłoby w przyszłości służyć lepszej pracy duszpasterskiej wśród wybranych grup. Badaniom jakościowym poddano środowiska młodzieży szkolnej i akademickiej, rodzin, środowisko lekarskie. Zob. W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba (red.), *Postawy społeczno-religijne diecezjan radomskich*, Radom 2008, s. 207.

W jakim kierunku pójdzie religijność wiernych Diecezji Warszawsko-Praskiej? Czy, posługując się klasyfikacją ks. J. Mariańskiego, będzie to scenariusz stabilizacji, rozpadu czy też wzrostu religijności? Trudno postawić jednoznaczną prognozę, zwłaszcza że procesy społeczne są trudno przewidywalne. W religijności polskiego społeczeństwa funkcjonują dwie przeciwne tendencje. Indywidualizm jednostek prowadzi do negatywnie rozumianej sekularyzacji, ale przeciwstawia mu się *potężna siła i modernizująca się działalność Kościoła*⁵⁴. Nie czekając na synod, trzeba już teraz rozpocząć dyskusję w różnych środowiskach diecezji na temat wniosków płynących z przedstawionych badań i podjęcia działań adekwatnych do przeprowadzonych analiz. Wracając do przemyśleń analityka polskiej religijności, ks. J. Mariańskiego, należy się zastanowić, nie nad tym, *jak przetrwać*, ale *jak dawać świadectwo wartościom religijnym i moralnym, które są potrzebne w każdych warunkach i w każdym czasie*⁵⁵.

⁵⁴ Mariański J., *Katolicyzm polski. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Kraków 2011, s. 386.

⁵⁵ Tamże, s. 395.